

*Wetenschappelijke instelling
van de Vlaamse Gemeenschap*

Instituut voor Natuurbehoud

Verspreidingsatlas en voorlopige Rode Lijst van de mieren van Vlaanderen

Wouter Dekoninck, François Vankerkhoven & Jean-Pierre Maelfait

Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud
IN.R.2003.7

Onderzoek uitgevoerd bij de Onderzoeksgroep Terrestrische Ecologie van de Universiteit
Gent in opdracht van en in samenwerking met het Instituut voor Natuurbehoud

INHOUDSOPGAVE

Inhoudsopgave	3	
Samenvatting	7	
Summary	9	
Dankwoord	11	
Woord vooraf	12	
1	INLEIDING EN DOELSTELLINGEN	13
2	MATERIAAL EN METHODE	15
2.1	De waarnemingen	15
2.2	Determinatie	16
2.3	De verspreidingskaarten	16
2.4	De habitatpreferenties	17
2.5	Voorlopige Rode Lijst status in Vlaanderen	19
2.6	Bruidsvluchten	20
2.7	Nederlandse namen	21
2.8	Nog een woordje uitleg	22
2.9	Aandacht voor myrmecofielen, trofobiose en myrmecochorie tijdens de inventarisatie	23
2.9.1	Een reuzenherberg	23
2.9.2	Trofobiose	25
2.9.3	Myrmecochorie - De verspreiding van zaden door mieren	26
2.10	Oproep tot medewerking	27
3	WAT MAAKT EEN MIER EEN MIER ?	28
4	VERSPREIDING, ECOLOGIE EN BESPREKING VAN DE SOORTEN	32
4.1	<i>Hypoponera punctatissima</i> Roger 1859 Tropische staafmier	32
4.2	<i>Ponera coarctata</i> Latreille 1802 Gewone staafmier	35
4.3	<i>Anergates atratulus</i> Schenck 1852 Woekermier	37
4.4	<i>Formicoxenus nitidulus</i> Nylander 1846 Glanzende gastmier	39
4.5	<i>Leptothorax acervorum</i> Fabricius 1793 Behaarde slankmier	41
4.6	<i>Leptothorax muscorum</i> Nylander 1846 Mosslankmier	43
4.7	<i>Leptothorax affinis</i> Mayr 1855 Boomslankmier	45
4.8	<i>Leptothorax nylanderi</i> Förster 1850 Bosslankmier	47
4.9	<i>Myrmecina graminicola</i> Latreille 1802 Oprolmier	49
4.10	<i>Myrmica lonae</i> Finzi 1926 Lepelsteekmier	51

4.11	<i>Myrmica microrubra</i> Seifert, 1993	Gaststeekmier.....	53
4.12	<i>Myrmica rubra</i> Linnaeus 1758	Gewone steekmier.....	55
4.13	<i>Myrmica ruginodis</i> Nylander 1846	Bossteekmier.....	57
4.14	de microgyne van <i>Myrmica ruginodis</i>		59
4.15	<i>Myrmica rugulosa</i> Nylander 1849	Kleine steekmier	61
4.16	<i>Myrmica sabuleti</i> Meinert 1861	Zandsteekmier	63
4.17	<i>Myrmica scabrinodis</i> Nylander 1846	Moerassteekmier	65
4.18	<i>Myrmica schencki</i> Emery 1895	Kokersteekmier.....	67
4.19	<i>Myrmica specioides</i> Bondroit 1918	Duinsteekmier	69
4.20	<i>Myrmica sulcinodis</i> Nylander 1846	Heidesteekmier	71
4.21	<i>Solenopsis fugax</i> Latreille 1798	Diefmier	73
4.22	<i>Stenammas debile</i> Förster 1850	Gewone drentelmier	75
4.23	<i>Stenammas westwoodi</i> Westwood 1840	Engelse drentelmier	77
4.24	<i>Strongylognathus testaceus</i> Schenck 1852	Sabelmier	79
4.25	<i>Tetramorium caespitum</i> Linnaeus 1758	Zwarte zaadmier.....	82
4.26	<i>Tetramorium impurum</i> Förster 1850	Bruine zaadmier.....	84
4.27	<i>Tapinoma ambiguum</i> Emery 1925	Heidedraaigatje.....	86
4.28	<i>Tapinoma erraticum</i> Latreille 1798	Mergeldraaigatje.....	88
4.29	<i>Camponotus vagus</i> Scopoli 1763	Zwarte reuzenmier.....	90
4.30	<i>Formica polyctena</i> Förster, 1850	Kale bosmier.....	95
4.31	<i>Formica pratensis</i> Retzius 1783	Zwartrugbosmier.....	97
4.32	<i>Formica rufa</i> Linnaeus 1761	Behaarde bosmier.....	99
4.33	<i>Formica rufa</i> x <i>polyctena</i>	Het <i>Formica rufa</i> complex in Vlaanderen	101
4.34	<i>Formica sanguinea</i> Latreille 1798	Bloedrode roofmier.....	104
4.35	<i>Formica cunicularia</i> Latreille 1798	Bruine baardmier	107
4.36	<i>Formica fusca</i> Linnaeus 1758	Grauwzwarte mier	109
4.37	<i>Formica lusatica</i> Seifert, 1995	Duinbaardmier.....	111
4.38	<i>Formica rufibarbis</i> Fabricius 1793	Rode baardmier.....	113
4.39	<i>Formica transcaucasica</i> Nasonov 1889	Veenmier	115
4.40	<i>Lasius flavus</i> Fabricius 1781	Gele weidemier.....	117
4.41	<i>Lasius myops</i> Forel 1894	Kleinoogweidemier	119
4.42	<i>Lasius jensi</i> Seifert, 1982	Puntschubmier	123

4.43	<i>Lasius meridionalis</i> Bondroit 1920	Veldmier	125
4.44	<i>Lasius mixtus</i> Nylander 1846	Wintermier	127
4.45	<i>Lasius sabularum</i> Bondroit 1918	Breedschubmier	129
4.46	<i>Lasius umbratus</i> Nylander 1846	Schaduwmier.....	131
4.47	<i>Lasius fuliginosis</i> Latreille 1798	Glanzende houtmier	133
4.48	<i>Lasius brunneus</i> Latreille 1798	Boommier	135
4.49	<i>Lasius emarginatus</i> Olivier 1791	Muurmier	137
4.50	<i>Lasius neglectus</i> Van Loon, Boomsma & Andrasfalvy 1990	Plaagmier	139
4.51	<i>Lasius niger</i> Linnaeus 1758	Wegmier.....	141
4.52	<i>Lasius platythorax</i> Seifert, 1991	Humusmier.....	143
4.53	<i>Lasius psammophilus</i> Seifert 1992	Buntgrasmier	145
4.54	<i>Polyergus rufescens</i> Latreille 1798	Amazonemier.....	147
4.55	<i>Monomorium pharaonis</i> Linnaeus 1758	Faraomier	150
4.56	<i>Hypoponera bondroiti</i> (Forel 1911)	Ergatoïde staafmier.....	151
5	DISCUSSIE		154
5.1	Het aantal mierensoorten in Vlaanderen.....		154
5.2	Soortenrijkdom per landschapstype.....		155
5.3	Gebieden met hoge soortenrijkdom van mieren in Vlaanderen: “biodiversity hot-spots”		156
5.4	Limburg de Vlaamse 'mierenprovincie' bij uitstek.....		157
5.5	Habitatbreedte van de Vlaamse mierensoorten		157
5.6	Een voorlopige Rode Lijst van de mieren in Vlaanderen.....		160
5.6.1	Met Uitsterven bedreigd MUB (= CR Critical).....		162
5.6.2	Sterk Bedreigd SB (= EN Endangered).....		164
5.6.3	Kwetsbaar K (= VU Vulnerable).....		165
5.6.4	Bedreigd maar Mate waarin Ongekend BMO (=IN Indeterminate).....		166
5.6.5	Zeldzaam en bedreigd door beperkte geografisch verspreiding in Vlaanderen GB (=GR Rare geographically restricted).....		167
5.6.6	Door de mens geïntroduceerde soorten en soorten die enkel in gebouwen voorkomen IM:(= IB introduced species and/or living in buildings)		168
5.6.7	Momenteel Niet Bedreigde soorten MNB (=NT Not Threatened).....		169
	Lijst van waarnemers en medewerkers		172
	Referenties		173
	Lijst Tabellen		182
	Lijst Figuren.....		183

SAMENVATTING

Mieren vallen niet op door prachtige kleuren of een voor insecten opmerkelijke grootte. Bovendien worden deze interessante beestjes vaak over het hoofd gezien en als men ze hier of daar opmerkt, worden ze meestal als hinderlijk ervaren. In België vertegenwoordigen zij een eerder kleine groep: er zijn tot op heden 79 taxa gevonden.

Begin 2001 werd begonnen met het bijeenbrengen van alle waarnemingen van mieren in Vlaanderen en startte tevens een grote inventarisatiecampagne. In totaal werden 20.000 waarnemingen, van vooral na 1990, in een grote database (FORMIDABEL) samengebracht. In voorliggend werk volgt van elke soort een korte bespreking van het voorkomen in Vlaanderen. Tevens wordt de Nederlandse naam vermeld en wordt een actuele verspreidingskaart van Vlaanderen weergegeven. Verder krijgt elke soort een voorlopige status, en wordt bijkomende info over de waarneembaarheid en de periode van de bruidsvluchten verschaft.

In Vlaanderen werden 52 soorten in de vrije natuur gevonden, alsook één hybride (*Formica rufa* x *polycтена*), één microgyne (*Myrmica ruginodis*) en werden twee (exotische) soorten op meerdere locaties in gebouwen aangetroffen (*Monomorium pharaonis* en *Hypoponera bondroiti*). Vlaanderen telt in totaal 56 taxa. Door het samenvoegen van voorlopige inschattingen van de status van iedere soort kon een voorlopige Rode Lijst worden samengesteld. Een definitieve Rode Lijst opstellen, was hier niet mogelijk omdat er voor Vlaanderen te weinig oude waarnemingen beschikbaar zijn. Bovendien kende de myrmecologie de laatste tien jaar een grote evolutie en werden meerdere nieuwe taxonomische inzichten voor Europese mieren gepubliceerd. Door deze taxonomische herzieningen zullen heel wat oudere gegevens betrekking hebben op deze recent beschreven soorten (b.v. *Lasius platythorax*, *Lasius psammophilus*,...). Daarom moet dit werk als een soort scharnierpunt beschouwd worden. Alleen indien er in de toekomst voldoende gegevens worden toegevoegd, kunnen we binnen 10 jaar een nieuwe balans opmaken en beoordelen of een definitieve Rode-Lijst van onze mieren een extra werkinstrument kan zijn bij het evalueren van de biodiversiteit in Vlaanderen.

Om een duidelijker beeld te krijgen van de habitats die elke soort in Vlaanderen prefereert werden negen landschapstypes en 57 vegetatie-omgevingstypes als potentiële habitats voor mieren in Vlaanderen vastgelegd. In het landschapstype heide werden 42 verschillende soorten of 75% van alle Vlaamse mientaxa gevonden. Verrassend is dat ook in antropogeen beïnvloede milieus, blijkbaar heel wat mierensoorten te vinden zijn (66% van alle Vlaamse soorten). In veen- en hoogveengebieden (een zeldzaam landschapstype in Vlaanderen) werden 25% van alle Vlaamse taxa gevonden. De zeven Vlaamse “biodiversity hot-spots” (sites met meer dan 25 soorten) bevinden zich in Limburg. Deze zeven plaatsen zijn: het Hageven te Neerpelt (FS68D), de Mechelse Heide te Maasmechelen (FS85D), de Teut en Tenhaagdoornheide te Zonhoven / Houthalen (FS75C & FS65D), de vallei van de Ziepbeek te Rekem (FS84B), de Tiendeberg te Kanne (FS83D), en de Oudsberg te Meeuwen-Gruitrode (FS86C).

Twaalf soorten behoren tot de groep van de stenotope soorten. Het zijn vooral mieren uit heidegebieden: *Anergates atratulus*, *Formicoxenus nitidulus*, *Myrmica sulcinodis*, *Polyergus rufescens*, *Tapinoma ambiguum*, *Tapinoma erraticum*. In rotsachtige gebieden werden twee stenotope soorten gevonden: *Lasius jensi* en *Lasius myops*, en vier soorten werden alleen in antropogene omgevingen gevonden: *Camponotus vagus*, *Hypoconerops bondroiti*, *Lasius neglectus* en *Solenopsis fugax*. Negen soorten komen in slechts twee of drie habitattypes voor: de bijna stenotope soorten.

Voorlopige Rode Lijst

Er werd een voorlopige Rode-Lijst status aan elke soort toegekend. Zes soorten zijn met uitsterven bedreigd (MUB): *Formicoxenus nitidulus*, *Polyergus rufescens*, *Solenopsis fugax*, *Tapinoma erraticum*, *Myrmica sulcinodis* en *Anergates atratulus*. Verder werden zes soorten als sterk bedreigd (SB), 10 soorten als kwetsbaar (K), 5 soorten als bedreigd maar niet geweten in welke mate (BMO) en twee soorten als zeldzaam door hun beperkte geografische verspreiding in Vlaanderen genoteerd (GB). Vijf soorten zijn zeldzaam in Vlaanderen en komen hier van nature niet voor omdat zij bij ons geïntroduceerd zijn en of voorlopig alleen in gebouwen te vinden (IM). Niet alleen deze status maar ook alle andere uitspraken lijken ons een handig instrument om ook mieren meer te betrekken in het natuurbehoud en –beleid in Vlaanderen. Een soortenrijke, gezonde en evenwichtige mierenfauna wijst immers op continuïteit van de bemonsterde habitat.

SUMMARY

Ants do not attract attention by a remarkable size or colourful body and mostly they are overlooked and labelled as disturbing and irritating. In Belgium they represent a limited group. So far 79 species have been found.

At the beginning of 2001 all available records of ants in Flanders (northern part of Belgium) were brought together and several inventories were started. More than 20.000 records (for the most part gathered after 1990) were assembled in the database FORMIDABEL (FORMIcidaeDATABELgium). In this report ecological characterisations and distribution patterns of each Flemish species are presented. An estimate of the status of each species and additional remarks on perceptibility and nuptial flights in Flanders are also given.

In Flanders 52 species, one hybrid (*Formica rufa* x *polycтена*) and one microgyne (*Myrmica ruginodis*) can be found in natural habitats and two (exotic) species which are frequently found in buildings (*Monomorium pharaonis*, *Hypoponera bondroiti*), which brings the total on 56 taxa.

To offer more accurate information on habitat preference of all ant species, 9 types of landscape and 57 vegetation types have been defined. In the landscape type heath, 42 different species or 75 % of all Flemish ants were found. Surprisingly, anthropogenic habitats also contained 66 % of the Flemish ant-fauna. In bogs and peat habitats 25 % of the ant-fauna was collected. Flemish ant hot-spots (sites with more than 25 species) are situated in the province of Limburg.

Twelve species can be considered as stenotopic. *Anergates atratulus*, *Formicoxenus nitidulus*, *Myrmica sulcinodis*, *Polyergus rufescens*, *Tapinoma ambiguum*, *Tapinoma erraticum* were only found in heath. *Lasius jensi* and *Lasius myops* are stenotopic on rocky soils and *Camponotus vagus*, *Hypoponera bondroiti*, *Solenopsis fugax* and *Lasius neglectus* were only found in anthropogenic habitats. Also nine species can be considered as almost stenotopic.

A provisional red list could be generated by assessing for each species its status according to the following categories: Extinct in the wild (EW), Critical (CR), Endangered (EN), Vulnerable (VU), Indeterminate (IN), Restricted Geographically (RG) and Introduced species and living in Buildings (IB). A definitive red list of Formicidae could not yet be generated because old observations are scarce. Additionally, we have to notice that new taxonomical revisions concerning the European myrmecology were recently published. Old records should be updated and rechecked, as some of them will most probably refer to the newly described species (particularly the genus *Lasius*). Therefore this work should be considered as a stepping stone. Only if we can continue this mission by adding new records and by revising existing collections, it will be possible to consider a well-founded red list of our ants, as a helpful instrument in evaluating the biodiversity in Flanders.

We hope that not only this status assessment, but also all the other remarks on ant-ecology and the use of ants as possible indicators for nature development presented here, will encourage the use of ants in nature conservation and policy. After all, a healthy species-rich and stable ant-fauna indicates a for a long time undisturbed environment.

DANKWOORD

Zonder de hulp van heel wat mensen was deze verspreidingsatlas er nooit gekomen en een dankwoord mag hier zeker niet ontbreken. Vooreerst wensen wij iedereen te bedanken die op de een of ander manier gegevens of materiaal ter beschikking stelde. Een lijst van alle waarnemers en leveranciers van materiaal is achteraan te vinden.

Deze atlas was ook niet mogelijk zonder de financiële en materiële steun van het Instituut voor Natuurbehoud van de Vlaamse Gemeenschap en de Onderzoeksgroep Terrestrische Ecologie (TEREC) van de vakgroep Biologie van de Universiteit Gent met name Prof. Dr. J. Mertens en Prof. Dr. L. Lens.

Verder gaat onze speciale dank uit naar de mensen van AMINAL afdeling Natuur Limburg, (Filip Cardoen) en de mensen van het studiebureau Aeolus die er samen met de leden van de werkgroep ongewervelden van LIKONA (met speciale vermelding van Luc Crevecoeur, Marc Janssens, Els Lommelen, Gis Palmans en Eugène Stassen.) voor zorgden dat heel wat Limburgse gegevens hier niet ontbreken. Tevens danken wij de mensen van AMINAL Afdeling Natuur Oost-Vlaanderen (Viviane Vanden Bil) die enkele inventarisaties in de provincie Oost-Vlaanderen mogelijk maakten alsook het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (Dr. Patrick Grootaert).

Prof. Dr. Charles Gaspar verleende ons informatie over enkele oude waarnemingen in Vlaanderen en Prof. Dr. Roger Cammaerts hielp ons bij het ontrafelen van het *Tetramorium*-complex. Aanvullende gegevens verkregen we ook van de Vlinderwerkgroep met name Dirk Maes en Hans Van Dyck, en van de mensen van het Departement Biologie van de UA (o.a Joeri Cortens) alsook van Gilbert Loos en Nobby Thys.

Hier mogen we zeker ook onze Nederlandse vrienden en collega's niet vergeten voor hun tips, info en leerrijke discussies. Wij danken dan ook Peter Boer, André van Loon en Bram Mabelis voor hun gedeelde ervaring omtrent verspreiding en ecologie van enkele Vlaams-Nederlandse mieren.

Verschillende schitterende foto's zijn van de hand van Tim Adriaens (FotoTA), Dirk Maes (FotoDM) Valérie Lehouck (VL) en Thilo Busch (FotoTB) (de andere foto's zijn van (FV) François Vankerhoven en (WD) Wouter Dekoninck).

Speciale aandacht verdienen hier alle mensen van de Onderzoeksgroep Terrestrische Ecologie (TEREC), die hielpen bij allerlei praktische en theoretische problemen: Angelica Alcantara-Exposito, Lynda Beladjal, Etienne Byttebier, Dries Bonte, Domir De Bakker, Shirley Gurdebeke, Wannas Heirbaut, Frederik Hendrickx, Kirsten Schollen, Danny Vanacker, Viki Vandomme, Jeroen Vandenborre, Dirk Verschuren en Peter Weekers.

WOORD VOORAF

Mieren worden vaak over het hoofd gezien en als men ze hier of daar opmerkt, worden ze meestal als hinderlijk ervaren. Deze interessante insecten vallen inderdaad niet op door prachtige kleuren of een opmerkelijke grootte, maar schadelijk zijn de meeste soorten zeker niet. Bovendien vormen mierennesten vaak een bijkomende niche voor heel wat andere ongewervelden (rupsen van dagvlinders, pissebedden, spinnen, wantsen, cicaden, kevers, ...). Als belangrijke schakel in biologische afbraakprocessen in droge graslanden, bos- en heide-ecosystemen en door hun graafactiviteit zorgen zij voor mineralogische verrijking, verluchting, vermenging kortom voor een gezonde bodem. De aanwezigheid van een rijke mierenfauna in onze natuurgebieden, kunnen we dan ook maar beter als zeer waardevol ervaren omdat mieren ongetwijfeld bijdragen tot een evenwichtige en gevarieerde entomofauna.

Toch laat men deze insecten bij allerlei studies in het kader van natuurbehoud en inventarisaties nog te veel links liggen. De identificatie is inderdaad niet altijd even eenvoudig, en heel wat soorten houden er een verborgen levenswijze op na. Maar eens men "gebeten of gestoken" wordt door hun soms bijzondere sociale organisatie en levenswijze komt men de ene verrassing na de andere tegen.

Voorliggend werk is het resultaat van de heropleving van de Belgische myrmecologie (studie van mieren) van de laatste jaren. Hierbij speelde de in 1996 verschenen en prachtig geïllustreerde 'mierenbijbel' van de Duitser Seifert een belangrijke rol.

We hopen dat dit werk samen met het onlangs gepubliceerde tweedelig werk "Onze mieren" (SCHOETERS & VANKERKHOVEN, 2001a; 2001b) een scharnierpunt in het Vlaamse en Belgische mierenonderzoek mag zijn en verder zal bijdragen tot de aandacht die deze interessante insecten verdienen.

De auteurs

Figuur 2.2 *Lomechusa strumosa* (Foto FV)

Ook heel wat keversoorten voelen zich thuis in mierennesten. De kortschildkever *Lomechusa strumosa* heeft de chemische en de mechanische communicatietaal van zijn gastmier o.a. *Formica sanguinea* weten te kraken. Hierdoor beschouwen werksters van de Bloedrode roofmier deze kevers als een van hen. De kortschildkevers bezitten op hun achterlijf namelijk een aantal klieren die naast een vocht waar de mieren dol op zijn ook de communicatieferomonen van deze mieren produceren (Figuur 2.2). Een aantal vlindersoorten: Blauwtjes (Lycaenidae) hebben knooppiersoorten nodig die voor hun rupsen babysit spelen. De samenlevingsvormen van deze vlinders met mieren gaan van getolereerd worden, specifieke vormen van symbiose tot het parasiteren van de mieren door de rupsen. De rupsen gebruiken de mieren als bodyguards en transportwagens en geven daarvoor een secretie rijk aan aminozuren en suikers, een aanvulling voor het mierendieet, terug. In Vlaanderen heeft 88 % van de Blauwtjes wat met mieren. Het Gentiaanblauwtje (Figuur 2.3), *Maculinea alcon* en het bij ons nagenoeg uitgestorven Pimpernelblauwtje, *Maculinea teleius* zijn zelfs obligate myrmecofielen bij *Myrmica*-soorten en worden daarom mierenblauwtjes genoemd.

Figuur 2.3 Gentiaanblauwtje, *Maculinea alcon* (Foto DM)

4 VERSPREIDING, ECOLOGIE EN BESPREKING VAN DE SOORTEN

4.1 *HYPOPONERA PUNCTATISSIMA* ROGER 1859 TROPISCHE STAAFMIER

Hypoponera punctatissima is een kosmopolitische soort die vooral gekend is van mediterrane gebieden en die ook algemeen zou zijn in het Midden-Oosten. Deze cryptische soort werd in Portugal en Spanje in zowel urbane gebieden, als in natuurlijke habitats, als in grotten gevonden. ESPADALER & COLLINGWOOD (2000) vermelden deze soort als geïntroduceerd voor het Iberisch schiereiland, waar ze sinds kort ook in de vrije natuur voorkomt maar geen bedreiging vormt voor de inheemse fauna. Elders in Europa wordt deze thermofiele soort sporadisch waargenomen en dan nog voornamelijk onder "tropische" omstandigheden zoals veranda's, constant verwarmde gebouwen, serres, keukens, bakkerijen, badkamers (Luxemburg stad), houten vloeren (Hamburg), en zelfs een muur van een koeienstal (Zwitserland). In Duitsland zorgden meerdere opeenvolgende milde winters ervoor dat de soort zich hier en daar ook (misschien maar tijdelijk) in de vrije natuur kon handhaven (SEIFERT, 1994).

Bij ons wordt de soort hoogstwaarschijnlijk geregeld met plantenmateriaal geïmporteerd en kan men ze hier en daar in serres en verwarmde gebouwen aantreffen. Toch wordt de kleine Tropische staafmier zelden waargenomen. De mannetjes zijn ongevleugeld en de paring gebeurt in het nest waarna de wijfjes uitzwermen. Meestal zijn het deze 4-5 mm kleine koninginnetjes die de aanwezigheid van de soort verraden (DELABIE & BLARD, 2002).

Recent bleek dat een aantal in ons land geïntroduceerde *Hypoponera*-populaties die tot voor kort allemaal als *H. punctatissima* werden geïdentificeerd, tot de soort *Hypoponera bondroiti* behoren. Voorzichtigheid bij determinatie van *Hypoponera*-populaties uit gebouwen is daarom zeker aan te raden (zie verder bij hoofdstukje 'Bij ons enkel in gebouwen').

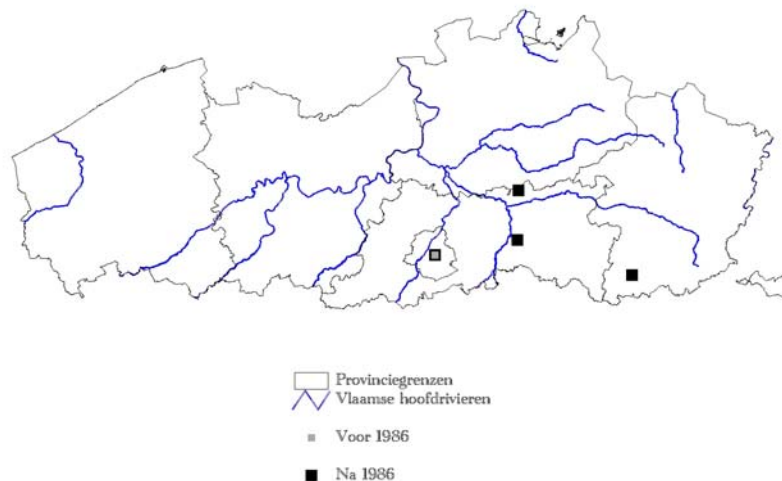
Figuur 4.1 Wijfje *Hypoponera punctatissima* (Foto FV)

Verspreiding in Vlaanderen:

De eerste melding van de soort in ons land dateert van voor de 1^e Wereldoorlog (collectie van WESMAEL in het KBIN). Kort daarop vermeldt BONDROIT (1918) een vangst van *H. punctatissima* in het Leopoldspark te Brussel. Daarna duurt het tot 1975 vooraleer de soort opnieuw gevonden wordt door R. CAMMAERTS in bloempotten uit serres van de ULB te Brussel. Op 16-8-1994 werd een gevleugeld wijfje op een trein in het huidige station Brussel Luxemburg ingezameld (DESSAERT & CAMMAERTS, 1995) en dit slechts op enkele honderden meter van waar BONDROIT ze bijna 80 jaar voordien vond. Een jaar nadien werd ook in de buurt van Ronse (Maarkedal, 10-11-1995 en in 1996 en 1997) in een plafond een nest van *Hypoponera* aangetroffen (DESSAERT & CAMMAERTS, 1995). DESSAERT en CAMMAERTS (1995) identificeerden deze *Hypoponera* als *H. punctatissima*, maar in 2003 onderscheidde SEIFERT deze *Hypoponera*-specimens als *Hypoponera bondroiti* (zie verder).

Figuur 4.2 Verspreidingskaart *Hypoponera punctatissima*

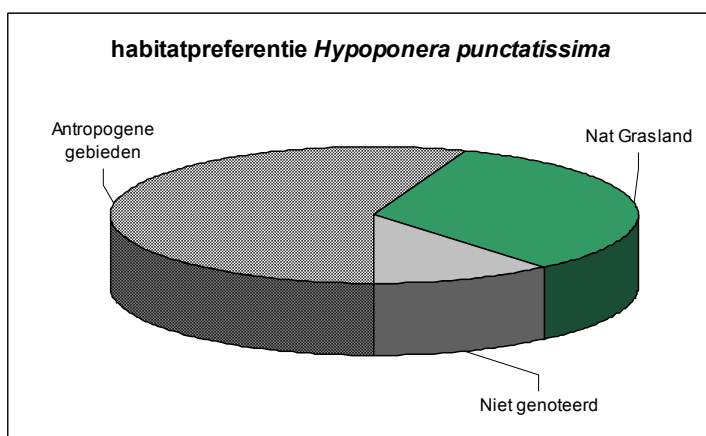
Dat we de Tropische staafmier soort bij ons vooral in serres en verwarmde gebouwen tegenkomen, wordt bevestigd door recente meldingen van de soort in gelijkaardige omstandigheden; in de buurt van een brouwerij (juni 1997) en een restaurant in Leuven (augustus 2001), en bij een warme bakker in de buurt van Mechelen (oktober 2001).

De discussie over het feit of we deze soort tot een van de inheemse soorten mogen rekenen werd opnieuw aangewakkerd toen de soort twee jaar na elkaar (1997 en 1998) in het Overbroek te Gelinden in de vrije natuur werd aangetroffen. De kolonie (enkele mannetjes, vleugellose en gevleugelde wijfjes) was in een hoop maaisel gestationeerd. Waarschijnlijk zorgde verrotting van de maaisel hoop voor een ideale warme omgeving om de koude winter door te komen (DEKONINCK & VANKERKHOVEN 2001a). Samen met het verwijderen van de maaiselhopen verdween waarschijnlijk aldaar ook de tot op heden enige plaats in Vlaanderen waar we de soort in de vrije natuur noteerden. Voor *H. punctatissima* biedt dit microhabitat blijkbaar ideale omstandigheden

om zich buiten verwarmde gebouwen te handhaven (DELABIE & BLARD, 2002). Doordat zij bovendien de laatste 10 jaar op vijf verschillende locaties werd ontdekt en zeer waarschijnlijk nog meermaals zal waargenomen worden, rekenen we de Tropische staafmier tot de inheemse mierenfauna.

Habitatpreferentie: De Tropische staafmier is bij ons te vinden in antropogene milieus en daar uitsluitend in gebouwen. Toch is van deze soort ook een melding in een nat grasland (zie hoger).

Figuur 4.3 Habitatpreferentie *Hypoponera punctatissima*

Voorlopige Rode Lijst-status: geïntroduceerd door de mens, IM

Waarneembaarheid: De soort wordt bij toeval gevonden en meestal zijn het waarnemingen van uitvliegende wijfjes. Voorzichtigheid bij determinatie is aanbevolen (zie *Hypoponera bondroiti*).

Bruidsvluchten: op warme zomerdagen in juni - september

4.2 *PONERA COARCTATA* LATREILLE 1802 GEWONE STAAFMIER

Van het genus *Ponera* komen in Zuid-Europa meerdere soorten voor. Bij ons is *Ponera coarctata* de enige vertegenwoordiger van dit genus. Volgens GALLÉ (1986) kan de soort relatief hoge nestdichtheden bereiken in Hongaarse droge schrale graslanden (twee nesten per 10 m²). *Ponera coarctata* is een echt bodemdier waarvan de nesten enkel met een aangepaste zoektechniek te vinden zijn. De nesten zijn meestal klein, kunnen meerdere koninginnen herbergen en zijn gelegen onder mos, onder stenen, in plantenafval, tussen rottende bladeren en vermolmd hout. Het is een soort van warmere, droge tot halfdroge graslanden (SEIFERT, 1996). De soort zou eerder cultuurvlierend zijn en doordat ze kleine kolonies vormt, op veel plaatsen over het hoofd worden gezien. *P. coarctata* is algemeen in de Belgische Maasvallei (VAN BOVEN & MABELIS, 1986) en de Hoge Venen (VAN BOVEN 1949) DESSAERT en CAMAERTS (1995) spreken van een banale soort die in tegenstelling tot *Hypoponera punctatissima* eerder in koudere habitats en nooit in gebouwen te vinden is.

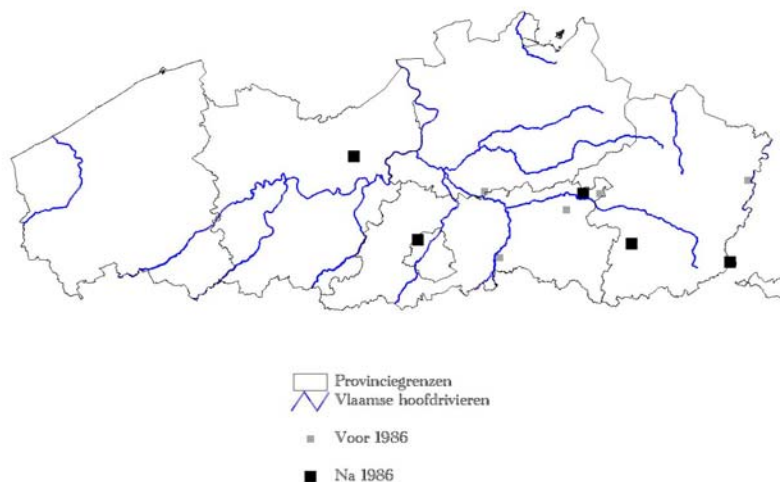
Figuur 4.4 Werkster (links) en wijfje, mannetje en werkster van *Ponera coarctata* (rechts)
(Foto WD)

Verspreiding in Vlaanderen:

GASPAR (pers. med.) vond de soort in 1949 te Keerbergen. VAN BOVEN & MABELIS (1986) vermelden andere oude vindplaatsen in Heverlee-bos, Diest, Scherpenheuvel en Dilsen. Recente vondsten waren er te Kanne, Nieuwenhoven (9-10-1998), te Lokeren, te Diest (29-06-2002), en in het Poelbos te Diegem (september 2002). In het Molsbroek (Molsbergen) te Lokeren werd in de zomer van 1999 één mannetje van *P. coarctata* gevonden. Het werd gevangen met een gele vliegenvaal op een mosduin (DEKONINCK, 2000). In het Poelbos werden een koninginnetje en een werkster met bodemvallen ingezameld in een gazon aan de rand van het bos.

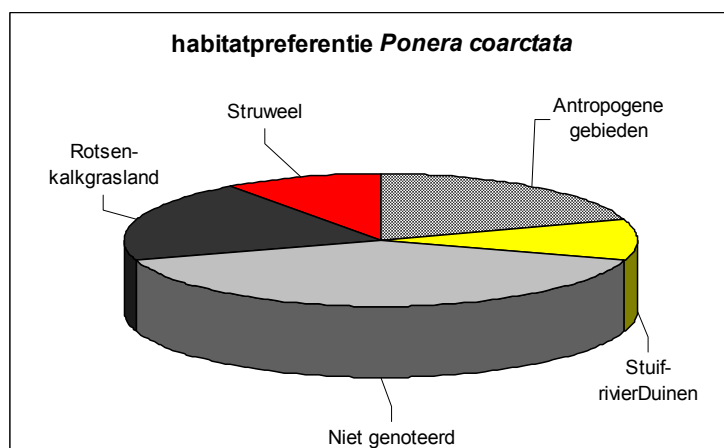
Figuur 4.5 Verspreidingskaart *Ponera coarctata*

Habitatpreferentie:

Waarschijnlijk moet *P. coarctata* bij ons gezocht worden in dood hout, onder stenen en mospollen in droge schrale graslanden met een dik strooisel- en mospakket.

Figuur 4.6 Habitatpreferentie *Ponera coarctata*

Voorlopige Rode Lijst-status: Sterk Bedreigd SB

Waarneembaarheid: De trage en kleine werksters zijn moeilijk te vinden en de nesten worden meestal bij toeval ontdekt.

Bruidsvluchten: augustus - september